

Περσεφόνη Α. Σιμενή
Δρ. Πανεπιστημίου Πατρών

**Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
1904-1926**

Ομιλία στο συνέδριο του Ιστορικού Αρχείου του Πανεπιστημίου Αθηνών, «Πανεπιστήμιο και μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα: Ιστορικές προσεγγίσεις», Αθήνα, 7-8 Ιουνίου 2007

Η παρούσα ανακοίνωση εντάσσεται στην προβληματική ευρύτερης μελέτης¹. Αποτελεί τμήμα της διδακτορικής μου διατριβής, η οποία δεν θα είχε υλοποιηθεί δίχως, οπωσδήποτε, τη συνδρομή και συμπαράσταση του Ιστορικού Αρχείου του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Αντικείμενό της αποτελούν οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην ανώτατη εκπαίδευση στο χρονικό διάστημα 1904-1926 και η αντιμετώπισή τους από τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Πρόκειται για μία πυκνή σε γεγονότα για το Πανεπιστήμιο, χρονική περίοδο, στην οποία η Φιλοσοφική Σχολή εμφανίζεται “μόνη” της, με διπλή έννοια: χωρίς το Φυσικομαθηματικό Τμήμα, το οποίο αποσπάται από αυτή το 1904 και αποτελεί τη Φυσικομαθηματική Σχολή, αλλά και χωρίς άλλον «αντίπαλο» ως προς τον επαγγελματικό σκοπό της, μέχρι την ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και τη λειτουργία της δεύτερης Φιλοσοφικής Σχολής της χώρας το 1926.

Επιδιώκουμε, με την ερμηνευτική προσέγγιση του πραγματολογικού υλικού, να διαπραγματευτούμε το κύριο ερώτημά μας: ποια ήταν η στάση του καθηγητικού σώματος της Φιλοσοφικής Σχολής απέναντι στις μεταρρυθμίσεις ή τις επιμέρους αλλαγές στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση; Με άλλα λόγια, επιχειρείται να καταδειχθεί ο ρόλος της Σχολής ως “μακρο-φορέας δράσης”, δηλαδή ως συλλογικός φορέας δράσης, που οι αποφάσεις του έχουν ευρύτερες συνέπειες από άποψη χώρου και χρόνου², παρακολουθώντας τις αντιδράσεις και αναδεικνύοντας τις σχετικές αντιλήψεις του καθηγητικού σώματος αναφορικά με τις επιχειρούμενες κάθε φορά νομοθετικές παρεμβάσεις, που συντελέστηκαν στην ανώτατη βαθμίδα της εκπαίδευσης.

Στην υπό εξέταση χρονική περίοδο, μία σειρά σχεδίων νόμων εκπονούνται, τα οποία εισάγουν σημαντικές για την ανώτατη εκπαίδευση και τους λειτουργούς της νομοθετικές ρυθμίσεις και οι οποίες προκαλούν την αντίδραση του καθηγητικού σώματος του Πανεπιστημίου και ειδικότερα της Φιλοσοφικής Σχολής. Μέχρι το 1911, ο πανεπιστημιακός Κανονισμός του 1837³, ένα κείμενο συνοπτικό και περιγραφικό των

¹ Σιμενή, Π. Α. (2007). *Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα 1904-1925*. Διδακτορική διατριβή στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Πατρών.

² Mouzelis, N. (2000). *Reification: a system-social integration imbalance*. Στο Μπουζάκης, Σ. (επιμ). *Ιστορικο-συγκριτικές προσεγγίσεις*. Τιμητικός τόμος Ανδρέα Μ. Καζαμιά. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σ. 399.

³ Διάταγμα της 14^{ης} Απριλίου 1837 «περί προσωρινού κανονισμού του εν Αθήναις συστηθσομένου Πανεπιστημίου». Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αριθ. 16, 24/4/1837. Αναδημοσιευμένο στο Μπουζάκης, Σ. (2006). *Η πανεπιστημιακή εκπαίδευση στην Ελλάδα (1836-2005)*. *Τεκμήρια ιστορίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, τ. Α' (1836-1925), τ. Α', σ. 132-143.

γενικών κατευθύνσεων λειτουργίας του Πανεπιστημίου, σε γενικές γραμμές διατηρείται. Δεν λείπουν τροποποιήσεις ή συμπληρώσεις του στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, με επιμέρους νομοθετικές ρυθμίσεις σχετικές με τις πανεπιστημιακές έδρες, το διδακτικό προσωπικό, τη φοίτηση, τις εξετάσεις των φοιτητών. Ωστόσο, προσπάθειες της εκτελεστικής εξουσίας να διευθετηθούν συνολικά τα παραπάνω ζητήματα, όπως και σε όλον το 19^ο, έτσι και στην πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, δεν ευδοκιμούν⁴. Δύο τέτοια σχέδια νόμων, το 1908, του υπουργού παιδείας Σπυρίδωνα Στάη (Κυβέρνηση Γεώργιου Θεοτόκη)⁵ και το 1910, του υπουργού Παιδείας Ανδρέα Παναγιωτόπουλου (Κυβέρνηση Στέφανου Δραγούμη)⁶, δεν φτάνουν ως τις νομοθετικές διαδικασίες. Οι απόπειρες επίσης, του πρώτου υπουργού παιδείας της Κυβέρνησης Γ. Θεοτόκη, Ανδρέα Στεφανόπουλου, το 1906, να ρυθμιστούν το όριο ηλικίας των πανεπιστημιακών καθηγητών⁷ και ο αριθμός των εδρών του Πανεπιστημίου⁸, συνιστώντας ένα μείζον θέμα για την πανεπιστημιακή κοινότητα, συναντούν επίσης εμπόδια. Οι δύο Οργανισμοί, του Εθνικού και του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου, οι οποίοι ψηφίζονται το 1911⁹, θέτουν σε νέες βάσεις τη λειτουργία του Πανεπιστημίου προς την κατεύθυνση εκσυγχρονισμού του, χωρίς να απουσιάσουν στη συνέχεια επιμέρους νομοθετικές ρυθμίσεις, τροποποιητικές ή συμπληρωματικές του αρχικού νομοθετικού κειμένου. Δεν λείπουν επίσης και προσπάθειες επιρροής από την πλευρά της πανεπιστημιακής κοινότητας, κατά τη σύνταξη ενός νέου πανεπιστημιακού Οργανισμού, γεγονός που τελικώς επιτυγχάνεται το 1922 με την ψήφιση του νόμου 2905¹⁰, μέσω της συμμετοχής μελών της ως συμβούλων σε επιτροπές. Οι τελευταίες συγκροτούνται με κυβερνητική πρωτοβουλία, όπως είναι η επιτροπή των πανεπιστημιακών καθηγητών του 1913 για την αναθεώρηση των Οργανισμών του 1911, και οι επιτροπές του 1918-1919 και του 1921 για τη σύνταξη νέου πανεπιστημιακού Οργανισμού. Από την άλλη μεριά, δεν λείπουν και οι περιπτώσεις αντίδρασης του Πανεπιστημίου στο θεσμικό αποκλεισμό του από τις επιχειρούμενες κυβερνητικές αλλαγές, καθώς θεωρεί ότι δεν ρωτήθηκε για ένα θέμα που το αφορά, όπως

⁴ Βλ. τα σχέδια για ένα νέο Οργανισμό του Πανεπιστημίου Αθηνών που εκπονούνται στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, στο Λάππας, Κ. (2004). *Πανεπιστήμιο και φοιτητές στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα*. Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς. Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., σ. 260-264.

⁵ Νομοσχέδιο «περί ανωτέρου διδακτικού προσωπικού εν τω Εθνικό Πανεπιστημίο, της εν αυτό διδασκαλίας, της διάρκειας των σπουδών και των εξετάσεων των φοιτητών». Στο Παράρτημα της Εφημερίδος της Βουλής της Γ' συνόδου της ΙΗ' βουλευτικής περιόδου. (1908). Αθήνα: Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, σ. 135-140.

⁶ Νομοσχέδιο «περί του Εθνικού Πανεπιστημίου». Στο Παράρτημα της Εφημερίδος της Βουλής της Β' εκτάκτου συνόδου της ΙΗ' βουλευτικής περιόδου. (1910). Αθήνα: Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, σ. 330-341.

⁷ Νομοσχέδιο «περί μεταρρυθμίσεως του νόμου ΑΜΓ' περί αποχωρήσεως των καθηγητών του Πανεπιστημίου», αριθ. 26. Στο Παράρτημα της Εφημερίδος της Βουλής της εκτάκτου συνόδου της ΙΖ' βουλευτικής περιόδου. (1906). Αθήνα: Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου και Λιθογραφείου, σ. 64.

⁸ Νομοσχέδιο «περί του αριθμού των καθηγητών εν τω Εθνικό Πανεπιστημίο», που υποβάλλει στη Βουλή ο Α. Στεφανόπουλος, στις 23 Μαΐου του 1906. Στο Παράρτημα της εφημερίδος της Βουλής της Α' συνόδου της ΙΗ' βουλευτικής περιόδου. (1906). Αθήνα: Εκ του Εθνικού Τυπογραφείου και Λιθογραφείου, σ. 159.

⁹ Νόμος ΓΩΚΓ' (3823) «περί οργανισμού του Εθνικού Πανεπιστημίου» και νόμος ΓΩΚΕ' (3825) «περί Καποδιστριακού Πανεπιστημίου». Όπως παρατίθενται στο Μπουζάκης, Σ. (2006), ό.π., σ. 344-374, 378-402.

¹⁰ Νόμος 2905 «περί Οργανισμού του Αθήνησιν Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου». Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αριθμός φύλλου 127, 27/7/1922, τχ. Α'. Αναδημοσιευμένο στο Μπουζάκης, Σ. (2006), ό.π., σ. 425-534.

είναι η ανώτατη εκπαίδευση. Εδώ, η περίπτωση της ίδρυσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (1924) είναι χαρακτηριστική αυτού του είδους διαμαρτυρίας του Πανεπιστημίου¹¹.

Εστιάζοντας στη Φιλοσοφική Σχολή, επισημαίνονται τέσσερα βασικά πεδία αντίδρασης, όπως αυτά προκύπτουν μέσα από τις εκάστοτε προτεινόμενες κυβερνητικές μεταρρυθμίσεις/αλλαγές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση: α') ο σκοπός του Πανεπιστημίου, β') η φυσιογνωμία του διδακτικού προσωπικού, γ') οι σχέσεις των ακαδημαϊκών με το κράτος και δ') οι βαθμίδες ακαδημαϊκού προσωπικού και οι σχέσεις μεταξύ τους.

Ο διττός σκοπός του Πανεπιστημίου, «ως κέντρον, εν ω καλλιεργείται μεν και προάγεται η επιστήμη, συντηρείται δε και ζωπυρούται αεί το πνεύρον του Εθνικού ιδεώδους»¹², όπως τον παρουσιάζει το 1907 ο Νικόλαος Πολίτης (1852-1921) από το πλέον επίσημο βήμα, εκείνο του πρύτανη, θα προσδιορίσει και την επαγγελματική αλλά και την εθνική λειτουργία της Φιλοσοφικής Σχολής. Η πρώτη αφορά στην εκπαίδευση των μελλοντικών εκπαιδευτικών για τη στελέχωση των σχολείων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της χώρας. Η δεύτερη επιχειρείται μέσω της παραγωγής, καλλιέργειας και διάχυσης της εθνικής ιδεολογίας¹³. Ενδεικτική της θέσης της Φιλοσοφικής Σχολής εντός του Πανεπιστημίου αποτελεί η μέχρι την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα νομοθετική δυνατότητα, την οποία της παρέχει ο ιδρυτικός Κανονισμός του Πανεπιστημίου του 1837, να επεμβαίνει στη συγκρότηση των φοιτητών, μέσω της διδασκαλίας συγκεκριμένων προπαιδευτικών υποχρεωτικών μαθημάτων, των λεγόμενων γενικών¹⁴. Η σταδιακή υποχώρηση των μαθημάτων αυτών στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα κάτω από τις πιέσεις των Σχολών (πλην της Φιλοσοφικής)¹⁵, αλλά και η αυτονόμηση της Φυσικομαθηματικής (1904) από τη “μητέρα” Φιλοσοφική Σχολή, δηλωτική του νέου θετικιστικού πνεύματος που επικρατεί στο Πανεπιστήμιο στα τέλη του 19^{ου} αιώνα¹⁶, συνιστούν πλήγμα για τη Φιλοσοφική Σχολή. Η αντίληψη, η οποία προτάσσει ως κύριο έργο του Πανεπιστημίου την παροχή μιας γενικής παιδείας προς την κατεύθυνση της διαμόρφωσης ηθικών, ελεύθερων και μορφωμένων πολιτών¹⁷, βαθμιαία έχει υποχωρήσει προς την κατεύθυνση περισσότερο της επαγγελματικής εξειδίκευσης και δέχεται ένα ακόμη ισχυρό πλήγμα με τους δύο Οργανισμούς του 1911. Εξ ου και η

¹¹ Σχετικά, βλ. Σιμενή, Π. (2004). Η υποδοχή της ίδρυσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης από το Πανεπιστήμιο Αθηνών. Στο Μπουζάκης, Σ. (Επιμ.). *Ιστορικές προσεγγίσεις της εκπαίδευσης*. (Πρακτικά 2^{ου} επιστημονικού συνεδρίου Ιστορίας της εκπαίδευσης. Πάτρα, 4-6/10/2002). Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σ. 227-240.

¹² Δακτυλογραφημένο έγγραφο της Πρυτανείας του Εθνικού Πανεπιστημίου «Προς το Σ. επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως Υπουργείον» της 12/2/1907. Στο Ι.Α.Ε.Κ.Π.Α.: *Αρχείο Πρωτοκόλλου* (1898-99, 1903-1904 έως 1906-1907). «Αποφάσεις Συγκλήτου, Ν.Δ., ίδρυσις θέσεως εργαστηρίων, κλινικών, παρασημοφορήσεις».

¹³ Χατζηστεφανίδου, Σ. (2002). Η Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών και η συμβολή της στη διαμόρφωση της ελληνικής εθνικής ιδεολογίας (1837-1911). Στο Μπουζάκης, Σ. (Επιμ.). *Επίκαιρα θέματα ιστορίας εκπαίδευσης*. (Πρακτικά 1^{ου} επιστημονικού συνεδρίου ιστορίας εκπαίδευσης. Πάτρα, 28-30/9/2000). Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, σ. 669.

¹⁴ Βλ. σχετικά με τα μαθήματα αυτά και τη στοχοθεσία τους, Καραμανωλάκης, Ευ. (2004), ό.π., σ. 81-84.

¹⁵ Αποτέλεσμα των διεκδικήσεων αυτών είναι, από τη στιγμή της θέσπισης του θεσμού των γενικών μαθημάτων το 1837 έως την ολοκληρωτική κατάργησή του το 1911, η χαλαρή εφαρμογή του θεσμού και των προϋποθέσεων λειτουργίας του, αλλά και ο αριθμητικός περιορισμός των γενικών μαθημάτων. Βλ. Λάμπας, Κ. (2004), ό.π., σ. 207-211.

¹⁶ Βλ. Λάμπας, Κ. (2004), ό.π., σ. 211, Χατζηστεφανίδου, Σ. (2002), ό.π., σ. 655-656.

¹⁷ Βλ. Καραμανωλάκης, Ευ. (2004), ό.π., σ. 83.

επιχειρηματολογία που συνοδεύει την αντίδραση της Φιλοσοφικής στη θέσπισή τους, επιχειρεί να υποβιβάσει την προσπάθεια αυτή, εξομοιώνοντας την ανώτατη με την κατώτατη (πρακτική) εκπαίδευση¹⁸.

Ως προς το δεύτερο σημείο, τη φυσιογνωμία του διδακτικού προσωπικού, τόσο σε συμβολικό (από άποψη κοινωνικού γοήτρου και κοινωνικής συνείδησης), όσο και σε πραγματικό/υλικό επίπεδο (από άποψη εργασιακών και βιοτικών συνθηκών), το καθηγητικό σώμα του Πανεπιστημίου Αθηνών διαχωρίζεται από τις υπόλοιπες επαγγελματικές ομάδες, εντασσόμενο στην ανώτατη κρατική, υπαλληλική ιεραρχία. Τη διάκριση αυτή προβάλλει με όλους τους δυνατούς ρητορικούς τόνους και σε όλες τις περιστάσεις διακύβευσης των συμφερόντων του ή συγκεκριμένων διεκδικήσεων του: την οικονομική του αναβάθμιση, τη μονιμότητά του, το όριο ηλικίας. Ιδιαίτερως για τους καθηγητές της Φιλοσοφικής Σχολής, μπορεί κανείς να πει ότι το κύρος τους επαυξάνει ο διορισμός τους σε μία Σχολή, η οποία, όπως αναφέρει το 1909 ο Σπ. Λάμπρος (1851-1919), «ου μόνον την γλώσσαν εμπεδούσα και υψόνουσα και εις την επιστήμην καθ' όλου προαλείφουσα, αλλά και χρησιμεύουσα ως κυριώτατος ενωτικός δεσμός των απανταχού γης Ελλήνων»¹⁹. Η εικόνα αυτή της Σχολής διαμορφώνει αναλόγως την εικόνα τους ως ακαδημαϊκών δασκάλων. Ο καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής διακρίνεται (ή θέλει να διακρίνεται) όχι μόνο από τους υπόλοιπους ανώτατους κρατικούς λειτουργούς αλλά και από τους υπόλοιπους συναδέλφους του καθηγητές, λόγω του διπλού του ρόλου ως “μεταφορέα” επιστημονικής γνώσης και ως “πλάστη” μορφωμένων, ηθικών πολιτών, διαπαιδαγωγημένων στα εθνικά ιδεώδη. Εξ ου και η άρνηση των καθηγητών της Σχολής, να απονέμεται ο τίτλος του καθηγητή σε μέλη του κατώτερου διδακτικού προσωπικού (τους «διδασκάλους ξένων γλωσσών» το 1911, τους «ειδικούς καθηγητές» του Οδοντιατρικού Σχολείου το 1922), απορρέει από την ηγετική θέση τόσο στην πανεπιστημιακή όσο και στην κοινωνική ιεραρχία, την οποία ο τίτλος υποδηλώνει για τον κάτοχό του²⁰. Το επιχείρημα του Ανδρέα Σκιά (1861-1922) για τη μετονομασία των “ειδικών καθηγητών” του Οδοντιατρικού Σχολείου στον Οργανισμό του 1922, είναι ενδεικτικό της αντίληψης αυτής: «πρέπει να διακρίνωμεν τους τίτλους. Πάντες δεν πρέπει να ονομάζονται καθηγηταί.»²¹

Ως προς το τρίτο πεδίο αντίδρασης, τις σχέσεις των ακαδημαϊκών με το κράτος, να πούμε ότι ήδη από την ίδρυσή του, το Πανεπιστήμιο είχε τεθεί στην άμεση επιτήρηση του Υπουργείου Παιδείας. Από την κρατική βούληση εξαρτιόταν στο μεγαλύτερο μέρος του 19^{οο} αιώνα ο διορισμός αλλά και η προαγωγή σε ανώτερη βαθμίδα, ακόμη και η παύση των πανεπιστημιακών καθηγητών²². Αλλά και μετά το 1882 και ιδιαίτερα μετά το 1911, όπου η αναγραφή του δικαιώματος των Σχολών να επιλέγουν το διδακτικό

¹⁸ Βλ. το σχετικό με τα νομοσχέδια, υπόμνημα της Φιλοσοφικής Σχολής. Συνεδρίαση της Φιλοσοφικής Σχολής της 22, 25, 26/4/1911. Στα *Πρακτικά Συνεδριάσεων Φιλοσοφικής Σχολής* [στο εξής: Π.Σ.Φ.Σ.] 1904-1914, τ. 9, σ. 184-185.

¹⁹ Λάμπρος, Σπ. Π. (1909). *Υπόμνημα της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού Πανεπιστημίου προς την Βουλήν περί των νομοσχεδίων της μέσης εκπαίδευσως*. Αθήνα: [Τυπογραφείον «Εστία», Κ. Μάισνερ και Ν. Καργαδούρη], σ. 12.

²⁰ Δερτιλής, Γ. Β. Πανεπιστήμια και κοινωνική ιεραρχία, στην εφ. *Το Βήμα*, 11-10-1998.

²¹ Συνεδρίαση 18^η, 22/3/1922. Στα *Πρακτικά Συγκλήτου* [στο εξής: Π.Σ.] 1921-1922, τ. 33, σ. 321.

²² Λάππας, Κ. (1989). *Το διδακτικό προσωπικό του Πανεπιστημίου Αθηνών τον ΙΘ' αιώνα*. Στο Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και παιδεία. Ιστορική διάσταση και προοπτικές. Πρακτικά του διεθνούς συμποσίου (21-25 Σεπτεμβρίου 1987). Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, τ. Α', σ. 138.

προσωπικό τους στους δύο πανεπιστημιακούς Οργανισμούς, αποτελεί κομβικό σημείο για την αυτονομία του πανεπιστημιακού πεδίου και την αναπαραγωγή του καθηγητικού σώματος εντός αυτού, δεν απεμπολείται καθολικά ο παρεμβατικός ρόλος του Υπουργείου Παιδείας στο πεδίο αυτό. Εντός του εξεταζόμενου χρονικού διαστήματος ο πανεπιστημιακός χώρος γνωρίζει τις περισσότερες αριθμητικά απολύσεις καθηγητών στην έως τότε ιστορία του θεσμού (1910, 1918, 1920, 1923).

Το ζήτημα της κρατικής παρέμβασης στα πανεπιστημιακά πράγματα και της σχέσης των ακαδημαϊκών με την πολιτική εξουσία, διαπερνά επίσης ένα μεγάλο μέρος των σχετικών με την ανώτατη εκπαίδευση και τους λειτουργούς της νομοθετικών ρυθμίσεων. Ένα πρώτο θέμα, το οποίο θίγεται κατά τις απόπειρες μεταρρύθμισης του νομοθετικού πλαισίου λειτουργίας του Πανεπιστημίου, αφορά στην έγκριση του προγράμματος μαθημάτων από το Υπουργείο Παιδείας, το οποίο λύνεται οριστικά υπέρ του Πανεπιστημίου το 1922 με το νέο Οργανισμό. Ένα δεύτερο είναι ο αριθμητικός προσδιορισμός και το είδος των εδρών που κάθε φορά προβλέπονται. Οι προτάσεις της Φιλοσοφικής Σχολής επικεντρώνονται, ήδη από την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα (1895-1896, 1899) και σε όλη την εξεταζόμενη χρονική περίοδο, αφενός στην αύξηση του αριθμού των τακτικών καθηγητών της, αφετέρου στη διατήρηση της ελευθερίας της όσον αφορά στον προσδιορισμό του γνωστικού αντικείμενου της κάθε έδρας, στη μεταβολή ή και στην κατάργησή του. Ένα τρίτο αίτημα, το οποίο επίσης ικανοποιείται το 1922 είναι το ζήτημα της πειθαρχικής εξουσίας του Υπουργείου Παιδείας (κυρίως μετά το 1911) πάνω στο καθηγητικό σώμα.

Η υποχρεωτική αποχώρηση στο 70^ο έτος της ηλικίας, η υποχρεωτική συγγραφική εγχειριδίων για τους φοιτητές και η υποχρεωτική διετής διδασκαλία των καθηγητών αποτελούν πεδίο τριβής σε όλη την εξεταζόμενη χρονική περίοδο. Το όριο ηλικίας, που για πρώτη φορά νομοθετείται με τους Οργανισμούς του 1911, υποχρεώνοντας τους καθηγητές να αποχωρήσουν από την έδρα την οποία κατέχουν, αφενός θέτει φραγμό στην καθηγητική εξουσία στη διοίκηση του Πανεπιστημίου, στη διδασκαλία, στην επιστημονική έρευνα και στην εκλογή των μελλόντων καθηγητών. Δεν είναι τυχαίο ότι σε κάθε απόπειρα θέσπισης ορίου ηλικίας για τους πανεπιστημιακούς καθηγητές, αλλά και μετά το 1911, επιδιώκοντας την αναίρεσή του, η επιχειρηματολογία της Φιλοσοφικής Σχολής επικεντρώνει στις “ωφέλειες” του πανεπιστημιακού θεσμού από τη διατήρηση των γηραιών καθηγητών σε αυτά τα τέσσερα πεδία έκφρασης της καθηγητικής εξουσίας²³. Αφετέρου ένα τέτοιο μέτρο επιτρέπει την ανανέωση του διδακτικού προσωπικού αλλά και την ανανέωση των ιδεών εντός της Σχολής. Το τελευταίο ενδεχόμενο είναι εμφανές μετά την αποχώρηση το 1923, των πέντε μελών της, των Γεώργιου Χατζιδάκι (1848-1941), Παύλου Καρολίδη (1849-1930), Γρηγόριου Βερναρδάκη (1848-1925), Μαργαρίτη Ευαγγελίδη (1850-1932) και Παναγιώτη Καββαδία (1850-1928), με τις γνωστές απόψεις ως προς το γλωσσικό και τη διατήρηση της φυσιογνωμίας της Σχολής και υποδηλώνεται ιδιαίτερος στην επισήμανση του κοσμήτορα Θ. Βορέα: «*εκ των παντοίων μνηστήρων των κενών εδρών [...] εκείνους να*

²³ Ενδεικτικό αυτής της επιχειρηματολογίας είναι το υπόμνημα που συντάσσει ο Γεώργιος Χατζιδάκις το 1906, ως πρύτανης του Πανεπιστημίου, κατά της προσπάθειας του τότε υπουργού Παιδείας Ανδρέα Στεφανόπουλου (Κυβέρνηση Γ. Θεοτόκη) να θέσει για πρώτη φορά ως όριο υποχρεωτικής αποχώρησης των καθηγητών από το Πανεπιστήμιο, είτε τη συμπλήρωση τριακονταπενταετούς καθηγητικής υπηρεσίας, είτε το 70^ο έτος της ηλικίας τους. Χατζιδάκις, Γ. Ν. (1911). *Υπόμνημα περί του ορίου ηλικίας των καθηγητών του Πανεπιστημίου εγχειρισθέν τω προέδρω του Υπουργ. [ικού] Συμβουλίου υπό του πρυτάνεως κατά το ακαδημαϊκό έτος 1905-1906*. Αθήνα: Εκ των τυπογραφικών καταστημάτων «Εμπρός».

εκλέζωμεν, οίτινες ικανά παρέχουσιν εχέγγυα, ότι εις το διπλούν έργον του καθηγητού της Φιλοσοφικής Σχολής, μέλλουσι να ευδοκιμήσωσι, το επιστημονικόν λέγω και της αληθούς μορφώσεως της Ελληνίδος νεολαίας.»²⁴

Μείζον θέμα για την πανεπιστημιακή κοινότητα αποτελεί η υποχρεωτική συγγραφή και έκδοση εξειδικευμένων εγχειριδίων για τους φοιτητές, που θεσπίζεται με τους Οργανισμούς του 1911. Η Φιλοσοφική στρέφει διαχρονικά τις ενέργειές της στην κατάργηση της σχετικής διάταξης στους δύο Οργανισμούς και τα μέλη της κάθε άλλο παρά την εφαρμόζουν ανελλιπώς. Την ίδια στάση διατηρεί το καθηγητικό σώμα και στην τάση περιορισμού του βαθμού ελευθερίας της διδασκαλίας των καθηγητών, μέσω του καθορισμού της χρονικής διάρκειας ολοκλήρωσης του μαθήματός τους. Πρόκειται για ένα ζήτημα, στο οποίο η Φιλοσοφική Σχολή διατηρεί την ίδια αρνητική στάση ήδη από την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα (1895-1896, 1899), ενώ και μετά τη νομοθέτηση της υποχρεωτικής διευτούς διδασκαλίας το 1911, οι καθηγητές της Σχολής, αν και συχνά θεωρητικά συμβιβάζονται, η διδασκαλία τους στην πράξη επιμηκύνεται και πέραν της διετίας.

Ως προς το τέταρτο πεδίο αντίδρασης, τις βαθμίδες ακαδημαϊκού προσωπικού και τις σχέσεις μεταξύ τους, διαπιστώνουμε ότι σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο, σημαντικό ζήτημα για το καθηγητικό σώμα του Πανεπιστημίου και ειδικότερα της Φιλοσοφικής Σχολής του, είναι ο θεσμός της έκτακτης καθηγεσίας. Η κατάργηση του θεσμού αυτού το 1893²⁵, αφήνει ουσιαστικά τη διοίκηση του Πανεπιστημίου στα χέρια των τακτικών, με δεδομένο ότι οι υφηγητές περιορίζονται μόνο στη διδασκαλία, είναι άμισθοι, χωρίς διοικητικά δικαιώματα και το 1911 απολύονται από το Πανεπιστήμιο²⁶. Από το χρονικό αυτό σημείο, η Φιλοσοφική Σχολή χάνει τους έξι υφηγητές της και για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, έως το 1930, δεν συγκαταλέγει στο διδακτικό της προσωπικό τους υφηγητές. Μέχρι το 1911, το καθηγητικό σώμα της αντιδράει σε όλες τις κυβερνητικές προσπάθειες επανόδου των έκτακτων καθηγητών στο Πανεπιστήμιο. Η θεσμοθέτηση τελικώς της έκτακτης καθηγεσίας με τους Οργανισμούς του 1911, απάντηση στην ανάγκη εισόδου στο Πανεπιστήμιο νέου επιστημονικού δυναμικού, φέρνει το σώμα των τακτικών καθηγητών αντιμέτωπο αφενός με ένα νέο «σώμα», το οποίο διεκδικεί μία παράλληλη ή και ισότιμη θέση εντός της πανεπιστημιακής ιεραρχίας, αφετέρου με το ενδεχόμενο θέσπισης εδρών διαφορετικών ή και αντίθετων προς τη φυσιογνωμία της Σχολής, εξ ου και η προσπάθεια των τακτικών καθηγητών, μετά το 1911, να ελέγξουν τον αριθμό των έκτακτων καθηγητών και τις συνθήκες παραμονής τους εντός του θεσμού. Σε όλες τις προτάσεις του καθηγητικού σώματος, είτε ως συνόλου είτε μελών του σε επιτροπές για τη «βελτίωση» των Οργανισμών του 1911 ή τη σύνταξη ενός νέου πανεπιστημιακού Οργανισμού, η γενική τάση είναι ο περιορισμός της συμμετοχής των

²⁴ Συνεδρίαση της Φιλοσοφικής Σχολής της 5/10/1923. Στα *Π.Σ.Φ.Σ. 1922-1924*, τ. 13, σ. 29-30.

²⁵ Ο νόμος ΒΡΠ΄ (2180)/1893, προσδιορίζει σε πενήντα επτά τις έδρες του Πανεπιστημίου και ορίζει ότι «*πάσα έδρα έχει ένα τακτικόν καθηγητή*», καταργώντας ουσιαστικά, τη βαθμίδα των έκτακτων καθηγητών. Βλ. το άρθρο 9 του νόμου ΒΡΠ΄ «*περί των εδρών και των μαθημάτων του Εθνικού Πανεπιστημίου*» της 24^{ης} Φεβρουαρίου 1893. Όπως παρατίθεται στο *Νόμοι και Διατάγματα περί του Εθνικού Πανεπιστημίου (από του έτους 1886-1895)*. Εκδιδόμενα επί της Πρωτανείας Αν. Διομήδους Κυριακού. Αποφάσει της Ακαδημαϊκής Συγκλήτου και δαπάνη του Πανεπιστημίου. (1896). Αθήνα: Εκ του τυπογραφείου των καταστημάτων Ανέστη Κωνσταντινίδου, σ. 4.

²⁶ Άρθρο 23 του νόμου ΓΩΚΕ΄ (3825) «*περί Καποδιστριακού Πανεπιστημίου*» και άρθρο 27 του νόμου ΓΩΚΓ΄ (3823) «*περί οργανισμού του Εθνικού Πανεπιστημίου*». Όπως παρατίθενται στο Μπουζάκης, Σ. (2006), ό.π., σ. 373-374, 401-402.

έκτακτων καθηγητών στα θεσμικά πανεπιστημιακά όργανα (να μην έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν για τα πανεπιστημιακά αξιώματα και της απλής συμμετοχής στις συνεδριάσεις της Σχολής) αλλά και στην επιστημονική συγκρότηση των φοιτητών (προαιρετική διδασκαλία, διδασκαλία επικουρικών μαθημάτων όσων δεν διδάσκουν οι τακτικοί, απαραίτητη η έγκριση της Σχολής γι' αυτό, να μην έχουν το δικαίωμα να δίνουν αποδείξεις ακρόασης στους φοιτητές).

Σε σχέση με τις υπόλοιπες Σχολές, διακρίνεται εντονότερα η προσπάθεια της Φιλοσοφικής Σχολής να περιορίσει τα δικαιώματα των έκτακτων καθηγητών, ακόμη και να αποτρέψει το διορισμό τους σε αυτή και μετά το 1911. Οι έκτακτες έδρες που έχουν καθοριστεί με το βασιλικό διάταγμα της 8^{ης} Μαρτίου 1912²⁷, παραμένουν κενές για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Το ζήτημα επιδιώκει να λύσει η Κυβέρνηση Ελευθερίου Βενιζέλου με υπουργό Παιδείας τον Ι. Τσιριμώκο, στα τέλη του 1914, επιτρέποντας στον υπουργό Παιδείας για ένα έτος, κατά παρέκκλιση της ισχύουσας νομοθεσίας, να διορίσει τους έκτακτους καθηγητές χωρίς διαγωνισμό, σε όλες ή ορισμένες από τις κενές έδρες, ύστερα από αιτιολογημένη πρόταση της οικείας Σχολής²⁸. Στο υπουργικό αίτημα της υπόδειξης των κατάλληλων προσώπων για να καταλάβουν τις έκτακτες έδρες τον Απρίλιο του 1915, η Φιλοσοφική στέκεται αρνητική. Πίσω από το κύριο επιχείρημα του καθηγητικού σώματος για την έλλειψη χρόνου και τόπου για τη διδασκαλία των έκτακτων καθηγητών²⁹, υποκρύπτεται κάτι ακόμη, που δεν λέγεται ανοικτά: ο φόβος για την είσοδο νέων προσώπων στη Σχολή και μάλιστα με διαδικασίες που δεν θα επιτρέπουν τον έλεγχό του από τους υπάρχοντες καθηγητές. Είναι δηλωτική η θέση του Παναγιώτη Καββαδία, ότι η έκτακτη έδρα της νομισματικής δεν είναι απαραίτητη για τη Σχολή³⁰, αν κανείς συσχετίσει την άποψή του με την επιδίωξη της Κυβέρνησης Ελευθερίου Βενιζέλου να διορίσει διά νόμου στην έδρα αυτή τον Ιωάννη Σβορώνο, διευθυντή του Εθνικού Νομισματικού Μουσείου³¹, και την προηγούμενη άρνηση της Φιλοσοφικής να δεχθεί το διορισμό του³². Αν και η Φιλοσοφική εν τέλει “υπακούει” στην υπουργική εντολή, με την προϋπόθεση όμως ότι η διδασκαλία των έκτακτων καθηγητών δεν θα είναι υποχρεωτική και προβαίνει μέσα στο Μάιο του 1915, στην κρίση και επιλογή των κατάλληλων προσώπων για την πλήρωση των έκτακτων εδρών³³, δρα προς την κατεύθυνση της ματαίωσης των διορισμών. Αυτό επιχειρείται με τη σύνταξη σχετικού υπομνήματος της Σχολής την ίδια περίοδο: *«Αν διορισθώσιν από τούδε οι προταθέντες έκτακτοι καθηγηταί θα έχωμεν το εξής αποτέλεσμα: α) Δεν θα υπάρχωσιν αίθουσαι εν αις να διδάσκωσιν οι καθηγηταί, β) δεν θα είνε δυνατόν να εκτελεσθή ο νόμος περί υποχρεωτικής ακροάσεως των μαθημάτων αυτών, διότι μόλις οι φοιτηταί έχουσι χρόνον δι' όλης της ημέρας όπως ακροώνται των μαθημάτων των τακτικών καθηγητών.*

²⁷ Βασιλικό διάταγμα της 8^{ης} Μαρτίου 1912 «περί καθορισμού των εδρών των εκτάκτων καθηγητών του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου». Στη Συλλογή νόμων και Β. Διαταγμάτων περί Οργανισμού του Εθνικού και του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου. (1916). Πρωτανεία Ιωάννου Ε. Μεσολωρά. Αθήνα: Τυπογραφείον ο «Ερμής», σ. 116.

²⁸ Άρθρο 11 του νόμου 574 «περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των νόμων ΓΩΚΓ', ΓΩΚΕ' και 3966 περί οργανισμού των Πανεπιστημίων και 221 περί παρατάσεως της εγγραφής κλπ.». Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αριθμός φύλλου 15, 12/1/1915, τχ. Α'.

²⁹ Συνεδρίαση της Φιλοσοφικής Σχολής της 10/4/1915. Στα Π.Σ.Φ.Σ. 1914-1916, τ. 10, σ. 62-63.

³⁰ Στο ίδιο, σ.62

³¹ Άρθρο 10 του νόμου 574, ό.π.

³² Συνεδρίαση της Φιλοσοφικής Σχολής της 10/4/1915. Στα Π.Σ.Φ.Σ. 1914-1916, τ. 10, σ. 32-46.

³³ Βλ. τις συνεδριάσεις της Φιλοσοφικής Σχολής, στις 27/4/1915, 18/5/1915, 19/5/1915, 20/5/1915, 22/5/1915, 23/5/1915, 25/5/1915, 26/5/1915. Στα Π.Σ.Φ.Σ. 1914-1916, τ. 10, σ. 65-244.

*Προς τον σκοπόν τούτον μάλιστα οι τακτικοί καθηγηταί ηναγκάσθησαν να περιορίσωσι τας ώρας της διδασκαλίας των.»*³⁴ Συμπαραστάτης στην πορεία αυτή θα είναι και η Σύγκλητος³⁵. Εν τέλει, ο πρώτος διορισμός έκτακτου καθηγητή στη Φιλοσοφική, του Κωνσταντίνου Ράδου (1862-1931) στην έδρα της ιστορίας, επιτυγχάνεται σχεδόν δύο χρόνια αργότερα, και έως το 1926 η αύξηση του αριθμού των έκτακτων καθηγητών της Σχολής θα είναι μηδαμινή.

Συνοψίζοντας, μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι σε όλες τις κυβερνητικές προσπάθειες αναμόρφωσης της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, η αντίδραση και δράση του Πανεπιστημίου και δη της Φιλοσοφικής Σχολής του στρέφεται σε εκείνες τις επιβαλλόμενες ρυθμίσεις, οι οποίες, από τη μία μεριά, επηρεάζουν ή και επαναπροσδιορίζουν το σκοπό του Πανεπιστημίου αναφορικά με το μορφωτικό αγαθό και το γενικό εξοπλισμό του φοιτητή και συνεπώς την αντίληψη για το τι αποτελεί το κύριο έργο του Πανεπιστημίου, τι αποτελεί “έγκυρη γνώση” και τη σχέση της με τις αξίες για την οικοδόμηση μιας “αγαθής” κοινωνίας. Κεντρικό διακύβευμα των παρεμβάσεων της Σχολής είναι η διατήρηση του οριοθετημένου, μέσω της έμφασης της διδασκαλίας της αρχαίας ελληνικής ως εθνικής γλώσσας, “επιτρεπτού πεδίου συλλογισμού” των φοιτητών της και συνεπώς των οριοθετημένων θεμιτών τρόπων με τους οποίους οι τελευταίοι ως μελλοντικοί εκπαιδευτικοί, συλλογίζονται αυτό που επιτρέπεται. Σημαντικότερη αιχμή βέβαια αποτελεί διαχρονικά το ζήτημα της γλώσσας. Ο αυτοπροσδιορισμός της Σχολής ως θεματοφύλακα της εθνικής γλώσσας την τοποθετεί στην αιχμή του αντιδημοτικιστικού κινήματος³⁶. Η αντίδραση είναι εντονότατη στις περιόδους διακυβέρνησης του Ε. Βενιζέλου, πρόσωπο, το οποίο συμβολικά αλλά και πραγματικά αντιμετωπίζεται ως απειλή για την κυριαρχία της καθαρεύουσας. Από την άλλη μεριά, η Σχολή αντιδρά σε όσες κυβερνητικές παρεμβάσεις εστιάζουν στη σχέση του καθηγητικού σώματος με την πολιτική εξουσία αλλά και με τις υπόλοιπες ακαδημαϊκές βαθμίδες και συνεπώς στη θέση του εντός της πανεπιστημιακής ιεραρχίας και στο ρόλο του εντός του πανεπιστημιακού, επιστημονικού πεδίου. Κεντρικό διακύβευμα της δράσης του καθηγητικού σώματος, είναι αφενός η οριοθέτηση της κρατικής παρέμβασης στα του οίκου του, αφετέρου η οριοθέτηση των υποχρεώσεων και η διεύρυνση των δικαιωμάτων του, που απορρέουν από την εξάσκηση του καθηγητικού επαγγέλματος.

Συνολικά η στάση της Φιλοσοφικής Σχολής σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο, είναι σταθερή και ενιαία. Αρθρώνει λόγο και διεκδικεί τη συμμετοχή στην επιχειρούμενη μεταρρύθμιση στην ανώτατη εκπαίδευση, λειτουργώντας σε αρκετές περιπτώσεις ως *μακρο-φορέας* δράσης, στο βαθμό που οι αποφάσεις και οι θέσεις της βρίσκουν ανταπόκριση στην Ακαδημαϊκή Σύγκλητο και (άλλοτε περισσότερο, άλλοτε λιγότερο) στην πολιτική εξουσία, συμβάλλοντας έτσι, στην ανακοπή μεταρρυθμιστικών εγχειρημάτων στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση.

Σε πολύ μεγάλο βαθμό, η θέση της Φιλοσοφικής Σχολής ουσιαστικά εκπορεύεται από το σώμα των καθηγητών, που κατέχει την ανώτατη ακαδημαϊκή βαθμίδα. Η

³⁴ Συντάκτης του εγγράφου αυτού είναι ο Παναγιώτης Καββαδίας. Συνεδρίαση της Φιλοσοφικής Σχολής της 29/5/1915. Στα *Π.Σ.Φ.Σ. 1914-1916*, τ. 10, σ. 247-248.

³⁵ Βλ. Συνεδρίαση 5^η, 28/11/1915. Στα *Π.Σ. 1915-1916*, τ. 28, σ. 90-93.

³⁶ Όπως παρατηρεί και ο Βαγγέλης Καραμανωλάκης, «η τοποθέτησή της στην αιχμή του αντιδημοτικιστικού κινήματος στη βάση της εθνικής σημασίας της γλώσσας και των αξιών μιας γενικής παιδείας στηριγμένης στο παράδειγμα της αρχαίας Ελλάδας, επικουρούσε την αρχαιολατρική και ‘αντιδραστική’ εικόνα της ανώτατης εκπαίδευσης.» Βλ. Καραμανωλάκης, Ευ. (2004), ό.π., σ. 202.

συσσωμάτωση αυτή αναπτύσσει στρατηγικές υπεράσπισης των συμφερόντων της εντός και εκτός του πανεπιστημιακού πεδίου και λόγω του κύρους του θεσμού που υπηρετεί και της υψηλής κοινωνικής αναγνώρισης που απολαμβάνει, λειτουργεί κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο ως *θεσμική ομάδα πίεσης*³⁷ προς την πολιτική εξουσία, υπερασπιζόμενη την έως τότε ταυτότητα της Σχολής. Κυρίως, όμως, υπερασπίζεται τα κεκτημένα της και τις θεωρητικές παραδοχές που τα δικαιολογούν.

³⁷ Στην κατηγορία των *θεσμικών ομάδων πίεσης* ανήκουν όλοι σχεδόν οι δημόσιοι θεσμοί. Μαυρογορδάτος, Γ. (2001). *Ομάδες πίεσης και δημοκρατία*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, σ.22.